

16. ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп.11. – Спр. 558.

17. ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп.11. – Спр. 86.

18. ДАРО. – Ф. Р-204. – Оп.11. – Спр. 179.

Галамай Е.Н. ОТНОШЕНИЕ ГОСУДАРСТВА К ПРАВОСЛАВНОЙ ЦЕРКВИ НА РОВЕНЩИНЕ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ 1950-х – 1960-х гг.

Статья посвящена анализу религиозной жизни в Ровенской области во второй половине 1950-х – 1960-х гг. В ней изучается политика органов власти относительно церкви, методы проведения атеизации населения и его сопротивление этим действиям. История государственно-церковных взаимоотношений позволяет более глубоко проанализировать исторический процесс, показать его влияние на дальнейшее развитие общества.

Ключевые слова: религиозная жизнь, изобретенная традиция, атеизация, государственно-церковные отношения, религиозная обрядовость, закрытие храмов.

Galamay O.M. RELATION OF STATE TO THE ORTHODOX CHURCH IN RIVNE AREA IN THE SECOND HALF OF 1950s – 1960s.

This article contains analysis of religious life in Rivne region in the 2nd half 1950s through 1960s. It studies the state policies towards the church, methods of imposing atheism on the population, and population opposition to the actions. The history of state-church relations allows for deeper analysis of the historical process and shows their effect on the ongoing development of society.

Keywords: religious life, new tradition, atheisation, state-church relations, religious tradition, closing of churches.

УДК 291.4+260.2,94(477)»1940/1980»

П.М.Бондарчук

**РЕЛІГІЙНІ НАСТРОЇ В ЖИТТІ ВІРУЮЧИХ УКРАЇНИ (СЕРЕДИНА 1940-х –
СЕРЕДИНА 1980-х рр.)**

У статті аналізуються вияви релігійних настроїв віруючих у радянській Україні в другій половині ХХ ст. Особлива увага приділяється есхатологічним настроям поширеним в середовищі нелегальних релігійних громад.

Ключові слова: релігійні настрої, есхатологічні настрої, віруючі, релігійність, релігійні громади.

На початку третього тисячоліття увагу українських істориків привернули питання соціальної історії. Вона включає ряд тематичних полів, серед яких є соціорелігійна проблематика. Окремі питання піднімає й автор цієї статті. В ній розглядаються вияви релігійних настроїв віруючих в Україні в період середини 1940-х – середини 1980-х рр., при цьому найбільша увага зосереджена на есхатологічних (апокаліптичних) настроях.

У вітчизняній історичній науці проблема виявів релігійних настроїв віруючих в Україні не була предметом спеціального дослідження. Це стосується, зокрема, й середини 1940-х – середини 1980-х рр. – періоду, коли Церква функціонувала в обмежених рамках. Праці науковців, присвячені релігійній політиці, взаємовідносинам держави і Церкви, релігійному життю загалом, лише побіжно торкалися окремих моментів релігійності. Серед таких досліджень необхідно відзначити монографії «Церковне життя в Україні. 1943 – 1946» О.Лисенка [1], «Православ'я в новітній історії України» [2], «Православна церква в тоталітарній державі: Україна 1940 – початок 1980-х років» [3], «Греко-католики в Україні» В.Пашенка [4], «Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років» В.Войналовича [5], «Випробування вірою» О.Бажана і Ю.Данилюка [6] та ін. Остання названа робота містить додатки – архівні документи, які стосуються й питань релігійності.

Існують праці українських дослідників, присвячені діяльності Церкви в окремих регіонах, зокрема: «Релігійне життя на Прикарпатті: 1944 – 1990 роки: історико-правовий аналіз» [7], «Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 – 80-х роках ХХ століття: Історико-правовий аналіз» І.Андрухів [8]. Дві монографії: «Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках

XX ст.» [9] та «Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: історико-правовий аналіз» [10] були написані ним у співавторстві з П.Кам'янським. Регіональну церковну тематику продовжує «Православна церква на Буковині у радянську добу» С.Яремчука [11], «Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946 – 1989)» [12], «Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944 – 1964 років» Я.Стоцького [13], колективна монографія «Держава та Церква на Полтавщині за радянської доби» (розділ написаний В.Войналовичем) [14] та ін. В цих працях піднімається багато проблем церковного життя в УРСР загалом, однак питання релігійності пересічних віруючих, як і в попередніх роботах, розглядаються дуже рідко.

Релігійні настрої є важливою складовою релігійної свідомості. Релігієзнавці Б.Паригін, Б.Єрунов і В.Букін у своїй праці давали їм таке визначення: «На відміну від релігійних почуттів і переживань, настроїв являє собою більш складне інтегральне утворення..., стосовно якого названі вище елементи психічного стану людини виступають лише як приватні випадки релігійного настрою особистості. А це значить, що релігійний настрої являє собою стан почуттів і пов'язаних з ними раціональних елементів, які в психічній системі особистості можуть виступати як установки» [15, с. 7]. Настрої групи чи індивідів стають релігійними настроями будучи пов'язаними з релігійними віруваннями. Вони, як справедливо зазначив Д. Угринович, забарвлюють «в певні тони весь стан даної особистості, її ставлення до оточуючого світу. Наприклад, у представників есхатологічних сект всі явища і факти нерідко сприймаються і переживаються через призму майбутнього, на їхню думку, в найближчий час кінця світу» [16, с. 145-146]. Найбільш розповсюдженими були есхатологічні настрої (ряд дослідників їх називають апокаліптичними).

Окремі зарубіжні автори, зокрема С.Ярмусь, зазначали, що в Україні в другій половині XX ст. посилювалися серед віруючих апокаліптичні очікування та апокаліптична духовність [17, с. 147]. Автор пояснював цю ситуацію тим важким становищем, в якому опинилося населення в роки правління радянського режиму. Однак твердження про посилення очікувань кінця світу серед віруючих є не зовсім правильним. Воно доречне лише для послідовників окремих релігійних течій та рухів – адвентистів сьомого дня, свідків Іегови, істинно-православних християн і т.п. Есхатологічні очікування мали також тенденцію активізуватися в окремі періоди. Загалом же для релігійного життя досліджуваного періоду притаманне загальне послаблення есхатологічних настроїв у більшості релігійних течій.

Простежимо поширення есхатологічних настроїв на прикладі окремих релігійних течій. Серед прибічників РПЦ вияви подібних настроїв були швидше рідкісним явищем. Це можна сказати і про віруючих, що належали до інших релігійних об'єднань, які прийнято називати Церквами – римо-католиків, іудеїв тощо. Ослаблення есхатологічних настроїв спостерігалися навіть у середовищі тих течій, де вони традиційно були сильними. Так, працівники Ради в справах релігій у 1970-х рр., як і раніше, зазначали, що старообрядництво в країні зазнало серйозних змін. Спостерігалася відмова від есхатологічних ідей [18, арк. 55]. Подібних змін, проте в більш короткий термін, зазнала й свідомість прибічників Істинно-православної церкви (ІПЦ) та істинно-православних християн (ІПХ). У 1940-і – 1950-і рр. багато істинно-православних християн очікували день другого пришествя Христа з дня на день, при цьому призначалися конкретні терміни кінця світу. Пізніше окремі віруючі почали вважати, що апокаліптичні пророцтва здійснюються у невидимій для непосвячених формі [19, с. 10]. Ослаблення есхатологічних настроїв стосується й ряду інших конфесій.

Більш сталими есхатологічні настрої були в середовищі членів протестантських громад закритого типу. Зокрема, притаманні вони були і для баптистів та п'ятидесятників, хоча меншою мірою, ніж для свідків Іегови та адвентистів. Навіть після створення Всесоюзної ради євангельських християн-баптистів (ВР ЄХБ) серед баптистів мали місце проповіді щодо кінця світу. Так, пресвітер громади ЄХБ ст. Основа (поблизу м. Харкова) К.Омельченко під час проповіді говорив, що в результаті неврожаю Бог послав провісника повідомити про його швидкий прихід на землю, що люди в Полтавській області вмирають цілими селами і всі страждання народу є Божа кара за великі гріхи [20, арк. 111]. Проповідник Тимофієв (с. Нововасилівка Запорізької області) залякував віруючих «кінцем світу», що настане в найближчий час. При цьому він посилався на газетні публікації, в яких мова йшла про землетруси, напруженість у багатьох частинах світу, голод у ряді країн. Проповідник-п'ятидесятник Тесленко у своєму виступі в запорізькому молитовному будинку закликав

.....
єдиновірців готуватися до «кінця світу», щоб вони не були застигнуті зненацька [21, с. 69]. Прикладом використання есхатологічних мотивів у проповідях з метою поповнення числа членів громади може служити і випадок в Житомирській баптистській громаді в 1969 р. Пресвітер у великодній промові говорив про те, що ще не пізно звернутися до Бога, але скоро буде пізно; люди у відчаї будуть шукати ці громади віруючих, але не зможуть знайти, бо віруючі будуть взяті на небо перед кінцем світу. Після такої промови було оголошено про прийом заяв про вступ до громади [22, с. 35]. Значна есхатологічна настроєність притаманна була для баптистів-ініціативників. Слід відзначити, що їх віровчення не виходило за рамки євангельсько-баптистських принципів. Проте, для літератури, яку вони видавали, було притаманне посилення есхатологізації. Вона стала базою для інших ідей [23, с. 13], есхатологічні мотиви яких посилювали та надавали їм дещо інший зміст. Однак у контрольованих владою релігійних течіях та організаціях есхатологічні настрої, як антирадянські вияви, ліквідовувалися досить оперативно.

У різні роки другої половини ХХ ст. пропаганду есхатологічних та хіліастичних ідей, намагаючись вийти з кризи (яка була створена за участю влади), активізували керівники п'ятидесятницьких громад. Вони поширювали міграційні настрої серед своїх єдиновірців, щоб активізувати внутрішньо-релігійне життя громад. Віруючі націлювалися на переїзд у більш сприятливі для релігійної діяльності місця, зокрема, в Сибір та Далекий Схід, куди в 1950–60-х рр. були спрямовані основні міграційні потоки віруючих [24, с. 61].

У середовищі п'ятидесятників есхатологічні очікування особливо мали місце серед членів невеликих напрямів, зокрема суботствуючих п'ятидесятників. Так, у с. Кострино Перечинського району на Закарпатті 10 чоловік одягнулися в біле вбрання на зразок саванів і очікували «вознесіння». Виснажених, у непритомному стані їх забрала швидка медична допомога [25, с. 141]. У с. Люта на Закарпатті суботствуючі п'ятидесятники перестали ходити на роботу, безперестанно молилися, пофарбували одяг у темні кольори. У січні 1959 р. 35 чоловік залишили свої домівки і поселилися в хаті і хліві проповідника Ю.Шеби. Там майже п'ять місяців вони чекали на «месію». Виснажених тривалим молінням віруючих довелося відправити до лікарі [26, с. 82]. Інколи такі очікування закінчувалися трагічніше.

Досить поширеними есхатологічні настрої були серед адвентистів сьомого дня та свідків Ієгови. Віруючі, які належали до цих конфесій, часто жили під психологічним тиском кінця світу. Щоб краще зрозуміти цей факт, ми наведемо коротке хронологічне зведення адвентистських прогнозів за 11 років:

1950 рік: «Коли в 1948 році в СРСР з'явилась атомна бомба, то хвилинка стрілка була переставлена і показує тепер без трьох хвилин 12...» («Пророчество Иисуса Христа о событиях нашего времени», машинопис);

1959 рік: «Може бути цей рік є останнім роком для тебе. Будь готовий в кожну годину віддати звіт перед богом» («Молитвенные чтения за 1959 год»);

1960 рік: «Ми спостерігаємо навколо себе виразні ознаки наближення кульмінаційного моменту в історії... Ми маємо докази того, що прихід нашого господа близько» («Молитвенные чтения за 1960 год»);

1961 рік: «Ми знаємо, що прихід Ісуса повинен бути тепер близько, біля дверей... Історія світу наближається до кінця» [27, с. 20-21].

Такі пророцтва змушували віруючих триматися в «релігійній формі».

Есхатологічні мотиви в проповідях адвентистів сьомого дня знаходилися на центральному місці [22, с. 35]. Проте слід відзначити, що хоча адвентисти переважно фанатично вірили в друге пришестя Христа, однак їх віра вживалася з реальним поглядом на життя. Релігієзнавець А.Белов зазначав: «Для адвентистів характерно уявлення фантастики в реальну земну плотть. В адвентизмі навіть ветхі пророцтва про кінець світу проповідники намагаються подати найбільш реалістично» [28, с. 218-219].

Роки «кінця світу» встановлювалися, як правило, керівництвом релігійних течій. Свідки Ієгови, на відміну від інших протестантських течій, вважали, що друге пришестя Христа мало місце в 1914 р., а пізніше він готував і готує велику битву – Армагеддон [29, с. 171]. Так, свідок Ієгови Н.Кнорр, що очолював бруклінське керівництво свідків Ієгови з 1942 р., «призначав» початок Армагеддону неодноразово, часто через його відсутність, термін переносився на наступний рік, зокрема 1959, 1960, 1961 рр. [30, с. 117].

На досліджуваний період також припадає есхатологічно-проповідницька кампанія свідків Ієгови щодо 1975 р. Вона була останньою есхатологічною датою. 1975 рік, на думку

.....
бруклінського керівництва свідків Іегови, очолюваного президентом Н.Кнорром, – «завершальний рік шеститисячної (6000 років) історії людства від Адама», «останній рік перед Армагеддоном» [31, с. 2]. Як зазначав релігієзнавець П.Яроцький: «Потік «біблійних досліджень» аргументувався, як на той час, досить переконливою базою доказів, передусім, навислою над людством термоядерною катастрофою, що в умовах напружених відносин між країнами НАТО і Варшавського договору, в атмосфері «холодної війни» між комуністичним Сходом і капіталістичним Заходом, як дамоклів меч, загрожувала самому існуванню людської цивілізації» [31, с. 2]. Тривога посилювалася іншими загрозами, «поглибленням екологічної, енергетичної, сировинної, демографічної кризи» [31, с. 2]. Після 1975 р. бруклінське керівництво відмовилося від пов'язування «кінця світу» з конкретною датою.

У дослідженні есхатологічних настроїв цікаві і світовідчуття самих віруючих, які чекали кінця світу. А.Хаєнко, колишній свідок Єгови, у своєму щоденнику записала: «4 березня. Я почала боятися сама себе. Мені моторошно було одній, але я боюсь про це розповідати. Думаю, що будуть сміятися. Але я уявляю битву (Армагеддон – Б.П.) настільки жорстокою і нещадною, що хочу просити день і ніч бога, щоб він помилював нещасних грішників так, як він сам нас учив: любіть ворогів ваших і прощайте їм всі гріхи; 13 жовтня. ...Весь день, сидячи вдома я думала про Армагеддон. Це таке страшне видовище, що думати про нього страшно, а якщо уявити його, то нестерпно хочеться кричати чи ж просто померти, не доживши до цього» [32, с. 47; скорочений варіант: 33, с. 67]. Як бачимо, такі есхатологічні очікування справляли значний вплив на психіку віруючих.

Варто відзначити, що есхатологічно налаштовані релігійні організації часто навіювали віруючим їхньої конфесії, що нерозумно займатися світськими справами, коли ось-ось може наступити Армагеддон. Відповідні ідеї та формували світосприйняття і накладали відбиток на поведінку віруючих у світському житті. Тому окремі віруючі, зокрема, свідки Іегови, адвентисти інколи переставали працювати або продавали своє майно. Подібне світосприйняття було також причиною небажання здобувати освіту, досягати успіхів у кар'єрі тощо і навіть одружуватися. Так, М.Ющук з містечка Рожище Волинської області, який закінчив добре школу, у 1970 р. на запитання «Чи не збирається він вступати у вуз?» відповів, що він не встигне закінчити його до Армагеддону, який відбудеться у 1975 р. [34, с. 79]. Очевидно, що есхатологічні настрої були гарним стимулятором активізації релігійних дій і поведінки згідно еталонів керівництва релігійних об'єднань.

Есхатологічні сподівання підігрівали й релігійні гімни та пісні, які співалися в багатьох протестантських конфесіях. Такими мотивами, зокрема, пронизана одна з баптистських пісень:

«Вечные радости там,
Горьки скитания здесь.
О, как хочу я туда,
Как мне не хочется здесь!» [22, с. 39].

Такі художні релігійні впливи, які відбувалися постійно, не могли не залишити відбитків у свідомості віруючого.

Радянський дослідник І.Акінціч вважав, що насиченість есхатологічних ілюзій залежала від стабільності складу конкретної протестантської громади, збільшення чи зменшення її чисельності. В періоди стабілізації зменшувалася й есхатологічна націленість проповідей, ця проблема рідше піднімалася єдиновірцями в своїх бесідах. Провідне місце есхатологічні ідеї починали займати у проповідях, коли довгий час молоді прозеліти не поповнювали громади чи спостерігалася втрата прибічників [29, с. 175]. Активізація есхатологічних настроїв виступала досить дієвим засобом боротьби з релігійною пасивністю віруючих.

У протестантських релігійних організаціях закритого типу багато віруючих часто очікували другого пришествя Христа, кінця світу, лише коли вони були на богослужінні чи читали релігійну літературу. В інший час ці ідеї «затінювалися», поступалися місцем іншим уявленням як релігійним, так і нерелігійним [29, с. 175]. Таким чином відбувалося роз'єднання релігійної віри і повсякденних дій.

Поширення апокаліптичних заяв і пророцтв щодо кінця світу в другій половині ХХ ст. притаманно не лише для СРСР, а й для багатьох інших країн. Зарубіжний релігієзнавець Д.Лорімер зазначав, що вони надають певний сенс у наполегливості і місіонерський запал для тих, хто поширює їх, і залишають інших з невиразним неспокойним відчуттям, що може бути деяка правда в їхніх попередженнях [35, с. 168]. Проте на Заході причини, які стимулювали ріст есхатологічних пророцтв в окремі періоди, нерідко були іншими, ніж в СРСР.

Слід відзначити, що в досліджуваній період для посилення есхатологічних настроїв був присутній відповідний ґрунт. Ядерна зброя породила «великий страх», який супроводив буття людства. Одночасно ожили уявлення про наближення «судного дня» [36, с. 191]. Страх посилювався під впливом інших факторів: екологічних катастроф, постійних військових конфліктів, загрози третьої світової війни тощо.

Таким чином, релігійні настрої були вагомою складовою релігійного життя 1940 – 1980-х рр. Найбільш глибокими з них були есхатологічні, особливо в середовищі свідків Ієгови, адвентистів сьомого дня, п'ятидесятників, баптистів-ініціативників, віруючих, що належали до ПЦ, ПХ. Менш слабшими вони були в прибічників РПЦ, римо-католиків. Нерідко есхатологічні настрої поєднувалися з антирадянськими; останні посилювали есхатологічні сподівання віруючих. Есхатологічні настрої впливали на світосприйняття віруючих, їх релігійну та соціальну поведінку. Радянська влада намагалася боротися з їх виявами в середовищі легальних релігійних організацій, і, зокрема, за допомогою духовенства.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Лисенко О.Є. Церковне життя в Україні. 1943 – 1946. – К., 1998.
2. Пашенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава: Ч.1. – 1997; Ч.2. – 2001.
3. Пашенко В. Православна церква в тоталітарній державі: Україна 1940 – початку 1990-х років. – Полтава, 2005.
4. Пашенко В. Греко-католики в Україні: від 40-х років ХХ століття до наших днів. – Полтава, 2002.
5. Войналович В.А. Партійно-державна політика щодо релігії та релігійних інституцій в Україні 1940 – 1960-х років: політологічний дискурс. – К., 2005.
6. Бажан О., Данилюк Ю. Випробування вірою: Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-і рр. – К., 2000.
7. Андрухів І. Релігійне життя на Прикарпатті: 1944 – 1990 роки: Історико-правовий аналіз – Івано-Франківськ, 2004.
8. Андрухів І. Політика радянської влади у сфері релігії та конфесійне життя на Прикарпатті в 40 – 80-х роках ХХ століття: Історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ, 2006.
9. Андрухів І., Кам'янський В. (отець). Суспільно-політичні та релігійні процеси на Станіславщині в кінці 30-х – 50-х роках ХХ ст. – Івано-Франківськ, 2005.
10. Андрухів І., Кам'янський В. (отець). Історія релігійного життя в Галичині та на Прикарпатті: історико-правовий аналіз. – Івано-Франківськ, 2006.
11. Яремчук С. Православна церква на Буковині у радянську добу (державно-церковні відносини). – Чернівці, 2004.
12. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946 – 1989). – Тернопіль, 2003.
13. Стоцький Я. Держава і релігії в західних областях України: конфесійні трансформації в контексті державної політики 1944 – 1964 роках. – К., 2008.
14. Держава і Церква на Полтавщині за радянської доби / Полтавська обл. держ. адміністрація та ін.; Упоряд.: В.А.Войналович, О.О.Нестуля; Редкол.: П.Г.Шемет (гол. ред.) та ін. – Полтава, 2002.
15. Парьгин Б.Д., Ерунов Б.А., Букин В.Р. Религиозное настроение и его структура // Вопросы научного атеизма. – Вип. 11. – К., 1971.
16. Угринович Д.М. Психология религии. – М., 1986.
17. Jarmus St. Spirituality of the Ukrainian people. – Winnipeg, 1989.
18. ЦДАВО України. – Ф.4648. – Оп.7. – Спр.9.
19. Демьянов А.И. Религиозность: тенденции и особенности проявления (Социально-психологический анализ). – Воронеж, 1984.
20. ЦДАВО України. – Ф.4648. – Оп.2. – Спр.213.
21. Подоляк В.А. Баптистська есхатологія та її соціальна суть // Питання атеїзму. – Вип.7. – К., 1971.
22. Щедрін В.К. Психологія релігійної віри / Т-во «Знання» УРСР. – К., 1970.
23. Бражник І.І. Антигромадська мета, протизаконна діяльність (Про так званих баптистів-ініціативників) / Т-во «Знання» УРСР. – К., 1971.
24. Москаленко А.Т., Чечулин А.А. Микросреда верующего и атеистическое воспитание. – Новосибирск, 1979.
25. Келембетова В.Ю. Побут і релігійні пережитки (Етнографічно-соціологічне дослідження). – К., 1974.
26. Геращенко Ю. Антисуспільні повчання і діяльність п'ятидесятників. – К., 1975.
27. Лентин В.Н. Адвентисты седьмого дня. – М., 1966.
28. Белов А.В. Адвентизм. – Изд. 2-е. – М., 1973.
29. Акинчиц И.И. Поросль отрезанной ветви. – М., 1985.
30. Куц М. Єговізм без маски. – Львів, 1969.

31. Яроцький П. Свідки Єгови: особливості процесу і характер змін // Наук. вісник Чернівецького ун-ту: Зб. наук. праць. – Сер. Філософія. – Чернівці, 2005. – Вип.242-243.
32. Дневник – обвинення // Наука и религия. – 1964. – №5.
33. Див. скорочений варіант: Шиш А. Єговізм і його проповідники: Критика ідейних основ єговізму. – Ужгород, 1968.
34. Коник В. Иллюзии свидетелей Иеговы. – М., 1981.
35. Lorimer D. Whole in One: The near-death experience and the ethic interconnectedness. – London, 1900.
36. Поликарпов В.С., Поликарпова В.А. Феномен человека – вчера и завтра. – Ростов-на-Дону, 1996.

Бондарчук П.Н. РЕЛИГИОЗНЫЕ НАСТРОЕНИЯ В ЖИЗНИ ВЕРУЮЩИХ УКРАИНЫ (СЕРЕДИНА 1940-х – СЕРЕДИНА 1980-х гг.).

В статье анализируются проявления религиозных настроений верующих советской Украины во второй половине XX в. Особое внимание уделяется эсхатологическим настроениям, распространенным в среде нелегальных религиозных общин.

Ключевые слова: религиозные настроения, эсхатологические настроения, верующие, религиозность, религиозные общины.

Bondarchuk P.M. RELIGIOUS MOODS IN LIFE OF BELIEVERS OF UKRAINE (FROM LATE 1940s TILL EARLY 1980s).

In the article the displays of religious moods of believers in the Soviet Ukraine in the second half of XXth century are analysed. The special attention is spared eschatological moods widespread in the environment of illegal religious communities.

Key words: religious moods, eschatological moods, believers, religiousness, religious communities.

УДК 284 (477): 94 (477) «19»

І.Ю.Данілова

**ЗАРЕЄСТРОВАНІ ПРОТЕСТАНТСЬКІ РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ ТА ЇХ
СТОСУНКИ З МІСЦЕВИМИ ОРГАНАМИ ВЛАДИ**

У статті висвітлюються проблеми діяльності зареєстрованих протестантських релігійних організацій у період радянської антирелігійної політики післявоєнних років. Автором аналізуються методи впливу місцевих органів влади на діяльність протестантських конфесій та розкриваються їх взаємовідносини з віруючими.

Ключові слова: релігія, конфесія, протестанти, антирелігійна політика, місцеві органи влади.

Радянська влада у відносинах з релігійними конфесіями у післявоєнний період дотримувалася оманливої політики. Зовнішній демократизм і лібералізм по відношенню до церков, заміна стратегії нищення релігії на лояльне ставлення, офіційне визнання свободи слова і віросповідання були лише початком підготовки масового наступу на релігійні культу.

Протестантські релігійні організації, що були зареєстровані в радянських органах влади, опинилися у вирії репресій, хоча і мали офіційний дозвіл на здійснення релігійної діяльності.

У регулюванні релігійного життя виконавча влада спиралася на міліцію та прокуратуру. Співробітники правоохоронних органів повинні були стежити за дотриманням норм радянського законодавства в галузі релігії та, у разі необхідності, застосовувати відповідні санкції до представників конфесій. А виходячи з того, що згадані органи не приховували неприязного ставлення до віруючої частини населення, їх стосунки з представниками протестантських церков склалися вороже.

Антирелігійна політика щодо офіційно діючих релігійних громад протестантів набирала оберту з кожним роком. Її особливостями стали обов'язкова реєстрація релігійної громади, відкриття молитовного будинку, реєстрація служителя культу та ревізійної комісії, об'єднання найвпливовіших церков в одну структуру, ретельний облік кожної общини та священнослужителів, припинення діяльності релігійних громад, злиття нечисленних груп віруючих, закриття молитовних будинків, активне поширення антирелігійної пропаганди, а